

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA

KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

R. VIII: 2010

Nr 38 (267)

Data odczytu: 8.12.2010

Data wydania: 8.12.2010

=====

827. spotkanie

Marek Szajerka

770 rocznica lokacji Grudziądza wg lustracji województwa chełmińskiego z 1664 r.

Krótko przed wybuchem II wojny światowej Józef Paczkowski przygotował do wydania drukiem źródło historyczne „Opis królewsczyzn w województwach chełmińskim, pomorskim i malborskim w roku 1664”. Lustracja została opublikowana w periodyku Toruńskiego Towarzystwa Naukowego *Fontes*, z. 32. Publikacja ukazała się po śmierci autora w 1938 r. Wstęp oraz indeks sporządził ks. Alfons Mańkowski.

Józef Paczkowski zmarł w 1933 r. Był on dyrektorem generalnym archiwów państwowych oraz profesorem Uniwersytetu Poznańskiego. W latach 1896-1899 dokonał wielu odpisów lustracji Prus Królewskich. Wg ks. A. Mańkowskiego nie wiadomo, czy lustracja z 1664 r. jest oryginałem, ponieważ na końcu lustracji brakuje podpisów.

Nie prowadziłem kwerendy w sprawie tej lustracji. Możliwe, że dokument źródłowy, opracowany edycyjnie przez J. Paczkowskiego i ks. A. Mańkowskiego już nie istnieje, został zniszczony w czasie II wojny światowej.

Tym bardziej wskazane jest przeanalizowanie fragmentu dotyczącego istnienia w 1664 roku oryginału dokumentu lokacyjnego Grudziądza z 1240 r. Historycy, w tym szczególnie ś. p. prof. Krystyna Zielińska-Melkowska, podejrzewali, że był zapewne dokument lokacyjny wcześniejszy od dokumentu z 1291 r. Wynikało to z treści tego dokumentu. Jego treść nie zawiera podstawowych informacji, obowiązkowych dla pierwszego dokumentu lokacyjnego. Nie ma w nim informacji o uposażeniu kościoła parafialnego, nie ma wskazanego zasadzcy, czyli osoby podejmującej się sprowadzenia osadników i w nagrodę za to otrzymującej np. dziedzicznie funkcję sołtysa lub wójta, jak to miało miejsce np. w przypadku lokowanego w 1298 r. Łasina.

Temat przywilejów lokacyjnych Grudziądza był już przedmiotem prelekcji 24.06.2009 r., (M. Szajerka, *Terytorium Grudziądza świetle przywilejów lokacyjnych*. BKMKG:2009:21).

Prof. K. Zielińska-Melkowska w swojej publikacji, (*Lokacja Grudziądza w roku 1291*. Toruń 1991), wyraziła przekonanie, że Grudziądz założył biskup Chrystian. Przekonanie o przedkrzyżackim rodowodzie miasta Grudziądza oparła m.in. na tytułaturze mieszkańców Grudziądza, w tym szczególnie zamieszkującego go w latach ok. 1269- 1293 mincerza Hermana z Grudziądza (*Hermanus monetarius civis in Grudenze*). Jest to dowód źródłowy, że w mieście Grudziądzu, przed wystawieniem w 1291 r. znanego dokumentu lokacyjnego istniała mennica.

Historycy średniowiecza, w ramach swojej specjalizacji rzadko sięgają do źródeł pisanych z innych epok a tym bardziej z odległego wieku XVII. Może dlatego informacja o istnieniu przywileju Grudziądza z 1240 r. została przeoczona. Trzeba również brać pod uwagę ewentualny błąd wydawcy lub w druku. Czy informacja w lustracji z 1664 r. może być prawdziwa? Oto treść tej informacji, s. 76.:

Miasto Grudziądz

1. *Placi zamkowi ze wszystkich swych osiadłości i za wszelkie powinności, jak to od uprzywilejowanych ogrodów, gruntów miejskich i od ław rzeźniczych, według starodawnych praw, zwyczajów i lustracyi anni 1623 czynszu na ś. Marcin coniunctim in una summa computando fl. 36 gr. 20*

Z osobna rzeźnicy według swych praw annorum 1529 et 1636 et decreti regii anni 1638 dziesięć kamieni loju tłuczonego à fl.6, facit fl. 60 (BL 96^a). 2. Toż miasto ma prawo na karczmy dwie, jak to w Nowej Wsi i Rudzie, ażeby w tych wsiach i karczmach ani zamek, ani inszej kondycji będący possessor piwa i inszych liquorów na szynk nie dawał. Verifikowało to prawami krzyżackimi ab annis 1240 et 1404, item confirmatione divae memoriae Sigismundi a. 1526 et decreto d. Sigismundi Augusti inter civitatem et generosum Petrum Woianowski capneum Graudentinenensem anno 1559 lato, tum denique commissione regia anni 1645 et Mtis Vladislai IV eiusdem anni finali decreto, ktorym samemu propinatio przysądzona.

Podany w źródle rok wskazuje na lokację Grudziądza za życia biskupa misyjnego Prus Chrystiana, zmarłego w 1245 r. W swoich publikacjach wskazywałem, że Grudziądz powstał zapewne na obszarze miejskich Chełmna, lokowanym jednocześnie z Toruniem w 1233 r.

Informację o lokacji Grudziądza w 1240 r. można skonfrontować z przywilejami lokacyjnymi Chełmna i Torunia z 1233 r. i 1251 r. W żadnym z nich nie ma informacji o istnieniu Grudziądza. Są jednak różnice w uposażeniu miasta Chełmna i kościoła parafialnego w Chełmnie.

Oto różnice w przywilejach:

Punkt 2. W 1233 r. Krzyżacy sprecyzowali obszar nadania dla Chełmna (300 łanów flamandzkich). Ten sam punkt w przywileju z 1251 r. jest bardziej rozbudowany, ale nie ma podanego konkretnego obszaru gruntów. Toruń raczej w punkcie 3 dotyczących nadań nic nie stracił. Nie była podana w cyfrach wielkość nadania.

Punkt 5. W 1233 r. Chełmno otrzymało 120 łanów, Toruń 100. W tym samym punkcie, w przywileju z 1251 r. nie ma informacji o powierzchni nadanych łanów.

Punkt 7. Uposażenie parafii. W 1233 r. parafia w Chełmnie otrzymała 88 łanów, w Toruniu 44. W przywileju z 1251 r., w tym samym punkcie parafia w Chełmnie straciła połowę uposażenia a parafia w Toruniu nic nie straciła.

Aczkolwiek nie dotyczy to bezpośrednio roku wystawienia przywileju lokacyjnego dla Grudziądza, warto zacytować punkt 13 przywileju chełmińskiego, w redakcji podobny w 1233 i 1251 r.:

13. Również jeśliby jakaś rzeka dotykała pól któregoś z mieszczan, niech będzie wolno temu, do kogo należą pola, zbudować na niej jeden młyn. Jeśliby natomiast ta rzeka nadawała się do [budowy] wielu młynów, Zakon nasz niech da trzecią część poniesionych kosztów w budowaniu innych i ze zbudowanych niech na wieki pobiera trzecią część dochodów.

Dla Grudziądza oznacza to, że bezwzględnie grunty przy Trynce (odcinek o wzdłuż Placu 23 Stycznia) należały do Zakonu, świadczą o tym Górny i Dolny Młyn Zamkowy. Sukcesorem tego stanu prawnego do rozbiorów Polski byli starostowie.

Precyzyjne określenie obszaru nadań było bardzo ważne, ponieważ wyznaczał ciężar danin na rzecz Zakonu. Ewidentnie Chełmno i parafia chełmińska straciły w odnowionym przywileju. Ktoś musiał przejąć ciężary danin z odebranej części łanów. Na przedmieściu Chełmna był od średniowiecza kościół św. Jerzego.

Ks. Jakub Fankidejski tak napisał o tym kościele w 1880 r., w publikacji *Utracone kościoły i kaplice w dzisiejszej diecezji chełmińskiej. Podług urzędowych akt kościelnych*, Pelplin 1880, s. 12:

Rozdział I.

Dekanat Chełmiński.
Miasto Chełmno (Culm)
[...]

Prepozytura św. Jerzego

Na Grudziądzkim przedmieściu tuż nad bita drogą stała druga chełmińska prepozytura św. Jerzego. Kościół stary był obszerny połączony z wielkim cmentarzem. Prawo patronatu miało miasto. Na utrzymanie szpitala, którego nigdy nie brakowało przy podobnych zakładach, jako i na osobnego proboszcza posiadał ten kościół dostateczne uposażenie. W czasie reformacji wiele starych funduszków mianowicie pieniężnych zaginęło; grunta pozostałe i ogrody dość znaczne puścił we wieczystą dzierżawę miastu biskup Kostka r. 1578. Prepozytura była już wtedy przyłączona do fary. Kościół zaś długo opuszczony coraz bardziej podupadł; na początku XVII w. leżał w gruzach. Nowy, mniejszy daleko kościółek wystawił najwięcej kosztem magistratu Jerzy Walter, radny miejski, około roku 1644. [...]

Stwierdzenie czy, czy mamy do czynienia z rozdwojeniem historii jednego kościoła św. Jerzego na chełmiński i grudziądzki wymaga badań historycznych.

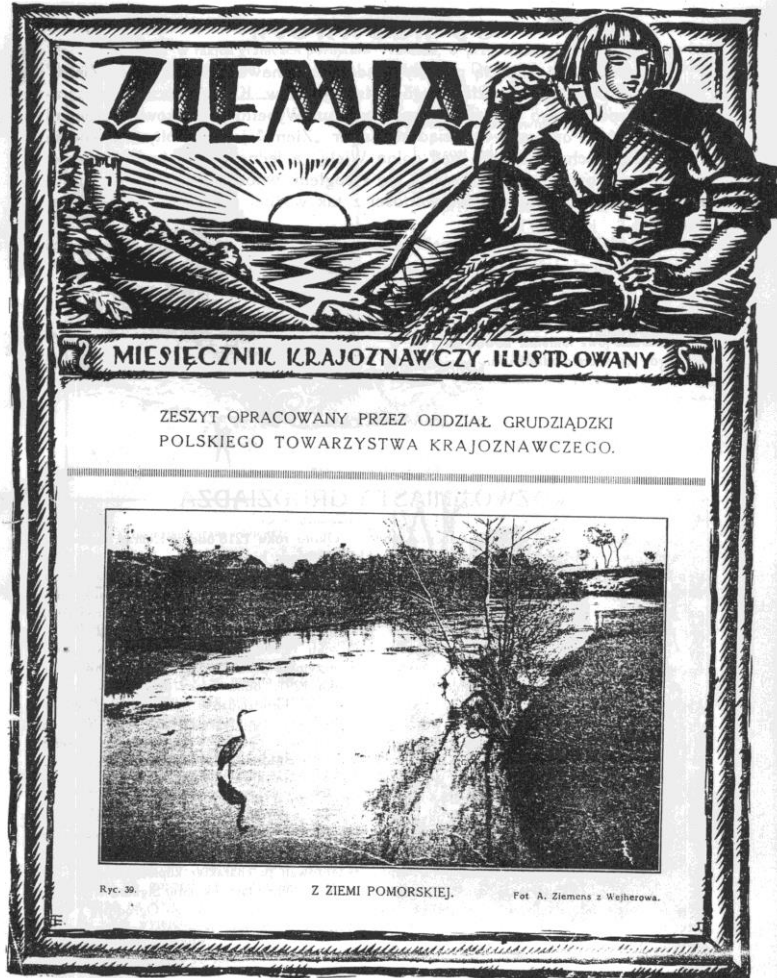
W historiografii Grudziądza są takie przykłady, np. lista proboszczów kościoła św. Mikołaja wg X. Froelicha jest zestawieniem znanych proboszczów wszystkich parafii w Grudziądzu od średniowiecza, historia kaplicy św. Michała Archaniola (dwóch różnych obiektów sakralnych w historiografii powstał jeden), opis kaplicy zamkowej w historiografii (podobnie, jak z kaplicą św. Michała Archaniola).

W przypadku Grudziądza kościół św. Jerzego był zapewne najstarszą historycznie parafią miasta wg lokacji z 1291 r.

Natomiast najstarszym obiektem sakralnym wg wizytacji kanonika Strzesza był kaplica św. Michała Archaniola, przy szpitalu i kościele Świętego Ducha. Niniejszy Biuletyn jest trwałym śladem, że Koło Miłośników Dziejów Grudziądza, jako jedyna organizacja w mieście zauważyło, iż rok 2010 może też być rokiem jubileuszu 770 –lecia nadań praw miejskich dla Grudziądza. W 1925 r. ks. dr Władysław Łęga w Miesięczniku Krajoznawczym „Ziemia” przedstawił pogląd, że zapewne pierwsza parafia powstała przy kościele św. Jerzego na Rybakach. Ten mało znany tekst ks. W. Łęgi przypomniał p. Ryszard B. Kucharczyk w wydanym przez siebie albumie *Grudziądz i okolice na starej karcie pocztowej*, Grudziądz 2006, s. 9-10. Trzeba było ok. 80 lat, by ugruntować słuszność poglądu ks. dr. W. Łęgi. Obecnie, w planie rewitalizacji Grudziądza w latach 2009-2015 obszar w obrębie Rowu Hermana został uznany za historyczne Stare Miasto. Może już wkrótce będzie się pisać:

Informacja o najstarszym przywileju lokacyjnym Grudziądza z 1240 r. jest zawarta w lustracji królewskiej województwa chełmińskiego, sporządzonej w 1664 r.

Taka informacja byłaby niewątpliwie nobilitacją historyczną Grudziądza, jako miasta lokowanego w okresie między pierwszą a drugą lokacją tych miast, ściślej zaledwie 7 lat po ich pierwszej lokacji. Nie można wykluczyć, że oryginał dokumentu lokacyjnego faktycznie istniał jeszcze w 1664 r. Jeszcze w 1937 r. w archiwum grudziądzkim był przechowywany dokument z 1228 r. Wg prof. K. Zielińskiej-Melkowskiej był to najstarszy dokument Ziemi Chełmińskiej.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, KMDG. Logo KMDG wykonał Grzegorz Rygielski.